

ΑΠΟΛΥΤΗΡΙΕΣ ΕΞΕΤΑΣΕΙΣ ΤΗΣ Γ' ΛΥΚΕΙΟΥ
ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΘΕΩΡΗΤΙΚΗΣ ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗΣ

ΟΙ ΛΥΣΕΙΣ ΤΩΝ ΘΕΜΑΤΩΝ ΑΠΟ ΤΟΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗ

κo ΜΠΙΚΑΚΗ ΜΙΧΑΛΗ

www.orion.edu.gr

Διδαγμένο κείμενο

Αριστοτέλους Ἠθικὰ Νικομάχεια (Β1,1-4)

Διττῆς δὴ τῆς ἀρετῆς οὐσης, τῆς μὲν διανοητικῆς τῆς δὲ ἠθικῆς, ἡ μὲν διανοητικὴ τὸ πλεῖον ἐκ διδασκαλίας ἔχει καὶ τὴν γένεσιν καὶ τὴν αὐξήσιν, διόπερ ἐμπειρίας δεῖται καὶ χρόνον, ἡ δ' ἠθικὴ ἐξ ἔθους περιγίνεται, ὅθεν καὶ τοῦνομα ἔσχηκε μικρὸν παρεκκλίνον ἀπὸ τοῦ ἔθους. Ἐξ οὗ καὶ δῆλον ὅτι οὐδεμία τῶν ἠθικῶν ἀρετῶν φύσει ἡμῖν ἐγγίνεται· οὐθὲν γὰρ τῶν φύσει ὄντων ἄλλως ἐθίζεται, οἷον ὁ λίθος φύσει κάτω φερόμενος οὐκ ἂν ἐθισθεῖν ἄνω φέρεσθαι, οὐδ' ἂν μυριάκις αὐτὸν ἐθίξῃ τις ἄνω ῥιπτῶν, οὐδὲ τὸ πῦρ κάτω, οὐδ' ἄλλο οὐδὲν τῶν ἄλλως πεφυκότων ἄλλως ἂν ἐθισθεῖν. Οὐτ' ἄρα φύσει οὔτε παρὰ φύσιν ἐγγίνονται αἱ ἀρεταί, ἀλλὰ πεφυκόσι μὲν ἡμῖν δέξασθαι αὐτάς, τελειομένους δὲ διὰ τοῦ ἔθους.

Ἔτι ὅσα μὲν φύσει ἡμῖν παραγίνεται, τὰς δυνάμεις τούτων πρότερον κοιμίζομεθα, ὕστερον δὲ τὰς ἐνεργείας ἀποδίδομεν (ὅπερ ἐπὶ τῶν αἰσθήσεων δῆλον· οὐ γὰρ ἐκ τοῦ πολλάκις ἰδεῖν ἢ πολλάκις ἀκοῦσαι τὰς αἰσθήσεις ἐλάβομεν, ἀλλ' ἀνάπαλιν ἔχοντες ἐχρησάμεθα, οὐ χρησάμενοι ἔσχομεν)· τὰς δ' ἀρετάς λαμβάνομεν ἐνεργήσαντες πρότερον, ὥπερ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων τεχνῶν· ἂ γὰρ δεῖ μαθόντας ποιεῖν, ταῦτα ποιούντες μανθάνομεν, οἷον οἰκοδομοῦντες οἰκοδόμοι γίνονται καὶ κιθαρίζοντες κιθαρισταί· οὕτω δὴ καὶ τὰ μὲν δίκαια πράττοντες δίκαιοι γινόμεθα, τὰ δὲ σώφρονα σώφρονες, τὰ δ' ἀνδρεῖα ἀνδρεῖοι.

A1. Από το παραπάνω κείμενο να γράψετε στο τετράδιό σας τη μετάφραση του αποσπάσματος: «Οὐτ' ἄρα φύσει... τὰ δ' ἀνδρεῖα ἀνδρεῖοι».

Μονάδες 10

Απάντηση

Επομένως οι αρετές δεν υπάρχουν μέσα μας εκ φύσεως ούτε αντίθετα προς τη φύση, αλλά έχουμε από τη φύση μας την ιδιότητα να τις δεχτούμε με τη συνήθεια.

Ακόμα πρώτα αποκτούμε τις δυνατότητες αυτών που υπάρχουν σε εμάς από τη φύση κι έπειτα προχωρούμε στις αντίστοιχες ενέργειες (πράγμα που γίνεται φανερό στις αισθήσεις μας· δηλαδή τις αισθήσεις της όρασης ή της ακοής δεν τις αποκτήσαμε επειδή έχουμε δει ή ακούσει πολλές φορές, αλλά αντίθετα: έχοντάς τες τις χρησιμοποιήσαμε, δεν τις αποκτήσαμε με τη χρήση)· τις αρετές όμως τις αποκτούμε, αφού πρώτα τις εφαρμόσουμε στην πράξη - όπως ακριβώς <γίνεται> και στις άλλες τέχνες· τα πράγματα δηλαδή που πρέπει πρώτα να τα μάθουμε για να τα εξασκούμε, τα μαθαίνουμε κάνοντάς τα· π.χ. οἰκοδόμοι γίνονται <οἱ ἄνθρωποι> χτίζοντας και κιθαριστές παίζοντας κιθάρα· με τον ίδιο τρόπο λοιπόν γινόμαστε δίκαιοι κάνοντας δίκαιες πράξεις, σώφρονες κάνοντας σώφρονες πράξεις, και ἀνδρεῖοι κάνοντας ἀνδρεῖες πράξεις.

B1. Ποια είναι, κατά τον Αριστοτέλη, τα είδη της αρετής; (μονάδες 5). Με ποιον τρόπο κατακτάται καθεμία (μονάδες 5) και ποιος έχει την κύρια ευθύνη για τη μετάδοση ή την απόκτησή τους; (μονάδες 5)

Μονάδες 15

Απάντηση

Ξεκινώντας την ανάλυσή του ο Αριστοτέλης για την ανθρώπινη αρετή μάς παραθέτει τα είδη της. Σύμφωνα με το απόσπασμα που δόθηκε στους μαθητές, η αρετή χωρίζεται σε δύο υποκατηγορίες, την ηθική και τη διανοητική (*Διττής δὴ τῆς ἀρετῆς οὐσῆς, τῆς μὲν διανοητικῆς τῆς δὲ ἠθικῆς*). Λόγω της διαφορετικής φύσης της καθεμίας αναμενόμενο είναι να διαφοροποιούνται και οι τρόποι κατάκτησής τους. Όσον αφορά τη μεν πρώτη, τη διανοητική, ο Αριστοτέλης δηλώνει ότι σύμφωνα με τον ίδιο η απόκτησή της εξαρτάται κατά κύριο λόγο από τη διδασκαλία (*ἢ μὲν διανοητικὴ τὸ πλεῖον ἐκ διδασκαλίας ἔχει καὶ τὴν γένεσιν καὶ τὴν αὐξήσιν*), κάτι που, βέβαια, θα πει πως και η απόκτηση και η αύξησή της είναι σε πολύ μεγάλο βαθμό συναρτημένες: α) με το χρόνο (= η «διδασκαλία» δεν μπορεί παρά να απλωθεί σε μια έκταση χρόνου) και β) με την πείρα που το άτομο αποκτά σιγά σιγά, πάλι επομένως σε μια έκταση χρόνου (*διόπερ ἐμπειρίας δεῖται καὶ χρόνου*). Σε αντίθεση με αυτή η ηθική αρετή προϋποθέτει σε απόλυτο βαθμό τη θέληση του ατόμου να «εθισθεί» σιγά σιγά (πάλι επομένως σε μια όχι μικρή διάρκεια χρόνου) σε ένα συγκεκριμένο τρόπο συμπεριφοράς (= με την ομοιότροπη επανάληψη των ίδιων ενεργειών), γεγονός που ο Σταγειρίτης το αποδεικνύει αναφερόμενος στην ετυμολογική συγγένεια της ἠθικῆς και του ἔθους (*ἢ δ' ἠθικὴ ἐξ ἔθους περιγίνεται, ὅθεν καὶ τοῦνομα ἔσχηκε μικρὸν παρεκκλίνον ἀπὸ τοῦ ἔθους*). Στο σημείο αυτό οφείλουμε να αναφέρουμε ότι δεν ήταν καθόλου λίγες οι φορές που οι αρχαίοι Έλληνες επιχειρούσαν να ετυμολογήσουν τις λέξεις τους (= να βρουν την αληθινή, την αρχική σημασία τους). Τότε όμως δεν είχε ακόμη ανακαλυφθεί ούτε ότι τις γλώσσες τις κυβερνούν νόμοι που έχουν την ίδια με τους φυσικούς νόμους αυστηρότητα ούτε ποιοι ακριβώς νόμοι κυβερνούσαν τη δική τους γλώσσα. Δεν είναι λοιπόν παράδοξο ότι τις πιο πολλές φορές οι αρχαίοι Έλληνες σοφοί έπεφταν έξω στις ετυμολογίες τους (παράδειγμα οι πιο πολλές από τις ετυμολογίες του Πλάτωνα στο διάλογό του *Κρατύλος*). Στην περίπτωση που μας απασχολεί, ο ετυμολογικός συσχετισμός των λέξεων ἦθος και ἔθος είναι, βέβαια, σωστός. Ας το πούμε σε κάπως αυστηρότερα φιλοσοφική γλώσσα: Ο Αριστοτέλης πίστευε στην ταυτότητα «λέγεσθαι = εἶναι»: αυτό θα πει ότι ο Αριστοτέλης πίστευε πως ένα πράγμα «υπάρχει» ή «είναι έτσι», αφού η γλώσσα το εμφανίζει ως «υπάρχον» ή ως «τέτοιας λογής»: ο Αριστοτέλης δηλαδή έδινε οντολογικό περιεχόμενο στις λέξεις. Από τα παραπάνω εύλογα προκύπτει το συμπέρασμα ότι στην περίπτωση της διανοητικῆς αρετῆς το βάρος πέφτει στο «δάσκαλο» (αυτός δηλαδή έχει την κύρια ευθύνη για τη μετάδοσή της), ενώ στην περίπτωση της ηθικῆς αρετῆς την ευθύνη για την απόκτησή της την έχει ο «μαθητής», δηλαδή το ασκούμενο, το «εθιζόμενο» άτομο. Σοφός λοιπόν (= φορέας γνώσεων) γίνεται κανείς κατά κύριο λόγο με τη βοήθεια και τη συμπαράσταση ενός δασκάλου, ἀγαθὸς όμως (= φορέας αρετῆς) γίνεται: α) με τη θέλησή του (πράγμα που κατά βάθος σημαίνει προσωπική επιλογή) και β) με την επιμονή του στη διαδικασία της άσκησης.

B2. «*τὰς δ' ἀρετὰς λαμβάνομεν ἐνεργήσαντες πρότερον*»: Πώς οδηγείται ο Αριστοτέλης σε αυτή τη θέση (μονάδες 5) και πώς την τεκμηριώνει; (μονάδες 10).

Μονάδες 15

Απάντηση

Προχωρώντας στη διερεύνηση της έννοιας της ηθικῆς αρετῆς και του τρόπου απόκτησής της, ο Αριστοτέλης διαχωρίζει τις ικανότητες που ο άνθρωπος κατέχει φύσει από όσες αποκτώνται με συνειδητή προσπάθεια. Όσον αφορά τις πρώτες διαπιστώνει ότι η κατάκτηση και αξιοποίησή τους από τον άνθρωπο προηγείται της εκδήλωσης της αντίστοιχης ενέργειας (*Ἔτι ὅσα μὲν φύσει ἡμῖν παραγίνεται, τὰς δυνάμεις τούτων πρότερον κομιζόμεθα, ὕστερον δὲ τὰς ἐνεργείας ἀποδίδομεν*). Οι ηθικές αρετές όμως βρίσκονται στον αντίποδα των παραπάνω δυνατοτήτων. Στην περίπτωσή τους το άτομο οφείλει να επιδείξει προκαταβολικά τις αντίστοιχες εξωτερικές ενέργειες, πριν μπορέσει να γίνει ουσιαστικός κάτοχος των παραπάνω αρετών (*τὰς δ' ἀρετὰς λαμβάνομεν ἐνεργήσαντες πρότερον*). Χρησιμοποιώντας τη μέθοδο της αντίθεσης πάνω στην οποία είναι δομημένο το σύνολο της συγκεκριμένης παραγράφου καταλήγει στην παραπάνω διαπίστωση. Ειδικότερα, παρατηρούμε ότι η ενότητα χωρίζεται σε δύο αντιθετικές υποενότητες, που περιλαμβάνουν τις δύο βασικές έννοιες που συγκρίνονται μεταξύ τους, τις φυσικές ιδιότητες («ὅσα μὲν φύσει ἡμῖν παραγίνεται») και τις αρετές («τὰς δ' ἀρετὰς»). Η σύνδεση γίνεται μέσω του αντιθετικού ζεύγους μὲν-δέ. Εκτός όμως από αυτή τη θεμελιώδη αντιθετική σχέση εμπεριέχονται και αρκετές άλλες δευτερεύουσες αντιθέσεις:

- οὐ γὰρ ἐκ τοῦ ... ἐλάβομεν, ἀλλὰ ἀνάπαλιν ... ἔσχομεν.

- η νοηματική αντίθεση των ρημάτων κομιζόμεθα και αποδίδομεν και των επιρρημάτων πρότερον-ὔστερον.

- η εναλλαγή άρνησης και κατάφασης υπακούει και αυτή στην αντιθετική λογική τεκμηρίωσης του συλλογισμού:

- οὐ γάρ ... ἀλλά ...

- ἔχοντες ἐχρησάμεθα, οὐ χρησάμενοι ἔσχομεν.

Αξιοποιώντας λοιπόν πλήρως τις δυνατότητες που παρέχει ο αντιθετικός συλλογισμός ο Αριστοτέλης αποδεικνύει ότι οι ηθικές αρετές διαφοροποιούνται αισθητά από τις φύσει ικανότητες που κατέχει ο άνθρωπος όσον αφορά τη διαδικασία απόκτησής τους και την αλληλουχία που λανθάνει ανάμεσα στη διάπραξη μιας συγκεκριμένης ηθικής πράξης και στην ουσιαστική, εσωτερική απόκτησή της.

B3. Ποια είναι η τριμερής «διαίρεση» της ψυχής, κατά τον Αριστοτέλη, και πώς σχετίζεται αυτή με τις ανθρωπινες αρετές;

Μονάδες 10

Απάντηση

«Πριν από όλα όμως ο Αριστοτέλης... σε ηθικές και διανοητικές»

Σελ. σχολικού εγχειριδίου: 152-153

B4. Για καθεμία από τις παρακάτω λέξεις του κειμένου, να γράψετε ένα ομόρριζο ουσιαστικό και ένα ομόρριζο επίθετο της νέας ελληνικής, απλό ή σύνθετο.

οὔσης, ἔσχηκε, πεφυκότων, χρησάμενοι, μανθάνομεν.

Μονάδες 10

Απάντηση

οὔσης: ουσία, ουσιαστικός, *ἔσχηκε:* σχέδιο, κατοχικός, *πεφυκότων:* φύση, φυσικός, *χρησάμενοι:* χρήση, χρηστικός, *μανθάνομεν:* μάθημα, μαθησιακός.

Οι παραπάνω απαντήσεις είναι ενδεικτικές κατά περίπτωση.

Γ. Αδίδακτο κείμενο

Ίσοκράτους Αρχίδαμος, 103-105

Οἶμαι γὰρ ὑμᾶς οὐκ ἀγνοεῖν, ὅτι πολλαὶ πράξεις ἤδη τοιαῦται γεγόνασιν, ἃς ἐν ἀρχῇ μὲν ἅπαντες ὑπέλαβον εἶναι συμφορὰς, καὶ τοῖς παθοῦσι συνηχθέσθησαν, ὔστερον δὲ τὰς αὐτὰς ταύτας ἔγνωσαν μεγίστων ἀγαθῶν αἰτίας γεγεννημένας. Καὶ τί δεῖ τὰ πόρρω λέγειν; Ἀλλὰ καὶ νῦν τὰς πόλεις τὰς γε πρωτευούσας, λέγω δὲ τὴν Αθηναίων καὶ Θηβαίων, εὐροίμεν ἂν οὐκ ἐκ τῆς εἰρήνης μεγάλην ἐπίδοσιν λαβούσας, ἀλλ' ἐξ ὧν ἐν τῷ πολέμῳ προδυστυχήσασαι πάλιν αὐτὰς ἀνέλαβον, ἐκ δὲ τούτων τὴν μὲν ἡγεμόνα τῶν Ἑλλήνων καταστάσαν, τὴν δ' ἐν τῷ παρόντι τηλικαύτην γεγεννημένην, ὅσην οὐδεὶς πάποτ' ἔσσεσθαι προσεδόκησεν· αἱ γὰρ ἐπιφάνειαι καὶ λαμπρότητες οὐκ ἐκ τῆς ἡσυχίας ἀλλ' ἐκ τῶν ἀγῶνων γίγνεσθαι φιλοῦσιν.

συνάχθομαι: συμπονῶ, συμπάσχω

Γ1. Να γράψετε στο τετράδιό σας τη μετάφραση του παραπάνω κειμένου.

Μονάδες 20

Απάντηση

Γιατί νομίζω ότι εσείς γνωρίζετε ότι ήδη πολλές τέτοιες πράξεις έχουν συμβεί, τις οποίες αρχικά όλοι εξέλαβαν ως συμφορές και συμπονούσαν τους παθόντες, στη συνέχεια όμως διαπίστωσαν ότι αυτές οι ίδιες ήταν υπεύθυνες για τα μεγαλύτερα αγαθά. Και γιατί πρέπει να αναφέρομαι σε μακρινά συμβάντα; Αλλά και τώρα βέβαια, οι πόλεις που έχουν τα πρωτεία, μιλάω για την πόλη των Αθηναίων και των Θηβαίων, θα διαπιστώναμε ότι δεν απόκτησαν μεγάλη ακμή εξαιτίας της ειρήνης, αλλά εξαιτίας των γεγονότων, αφού τους προκάλεσαν δυστυχία αρχικά στον πόλεμο, ανέκαμψαν στη συνέχεια, εξαιτίας όμως αυτών η μία έγινε κυρίαρχος της Ελλάδας, η δε άλλη προς το παρόν έχει γίνει τόσο μεγάλη, όσο

κανείς ποτέ ως τώρα δεν περίμενε ότι θα γίνει. Γιατί η φήμη και η προβολή δε συνηθίζουν να γεννιούνται από την ησυχία αλλά από τους αγώνες.

Γ2. Να γράψετε στο τετράδιό σας τον τύπο που ζητείται για καθεμία από τις παρακάτω λέξεις:

ὕμᾱς: την αιτιατική ενικού αριθμού στο γ' πρόσωπο

πόρρω: τον υπερθετικό βαθμό

ἀγαθῶν: το επίρρημα στον θετικό βαθμό

αὐτάς: τη γενική πληθυντικού αριθμού στο β' πρόσωπο στο ίδιο γένος

ἡγεμόνα: τη δοτική πληθυντικού αριθμού

οἶμαι: το γ' ενικό πρόσωπο του παρατατικού

ὑπέλαβον: το απαρέμφατο του παρακειμένου στην παθητική φωνή

τοῖς παθοῦσι: τον ίδιο τύπο στον μέλλοντα

ἔγνωσαν: το γ' ενικό πρόσωπο της ευκτικής στον ίδιο χρόνο

καταστᾶσαν: το β' ενικό πρόσωπο της προστακτικής στον ίδιο χρόνο και στην ίδια φωνή.

Μονάδες 10

Απάντηση

ὕμᾱς: ἕ, **πόρρω:** πορρωτάτω, **ἀγαθῶν:** εὖ, **αὐτάς:** ὑμῶν αὐτῶν, **ἡγεμόνα:** ἡγεμόσι, **οἶμαι:** ᾧετο, **ὑπέλαβον:** ὑπειλήφθαι, **τοῖς παθοῦσι:** πεισομένοις, **ἔγνωσαν:** γνοιή, **καταστᾶσαν:** κατάστηθι

Γ3α. Να γίνει πλήρης συντακτική αναγνώριση των παρακάτω τύπων: **ὕμᾱς, συμφοράς, τοῖς παθοῦσι, τί, λαβούσας, ἡγεμόνα.**

(μονάδες 6)

Απάντηση

ὕμᾱς: υποκείμενο του απαρεμφάτου ἀγνοεῖν, ετεροπροσωπία.

συμφοράς: κατηγορούμενο στο ἄς μέσω του συνδετικού ρήματος εἶναι.

τοῖς παθοῦσι: επιθετική μετοχή σε ρόλο αντικειμένου στο συνηθέσθησαν.

τι: αιτιατική της αιτίας στο λέγειν.

λαβούσας: κατηγορηματική μετοχή σε θέση κατηγορηματικού προσδιορισμού στο τὰς πόλεις από το εὐροιμεν ἄν.

ἡγεμόνα: κατηγορούμενο του αντικειμένου τὴν μὲν μέσω του ρήματος καταστᾶσαν.

Γ3β. «αἱ γὰρ ἐπιφάνειαι καὶ λαμπρότητες οὐκ ἐκ τῆς ἡσυχίας ἀλλ' ἐκ τῶν ἀγῶνων γίνεσθαι φιλοῦσιν»:

Να μεταφέρετε την παραπάνω πρόταση στον πλάγιο λόγο, και με τους δύο τρόπους, με εξάρτηση από τη φράση: «**Ὁ ρήτωρ εἶπεν**». (μονάδες 4)

Μονάδες 10

Απάντηση

Ὁ ρήτωρ εἶπεν ὅτι αἱ γὰρ ἐπιφάνειαι καὶ λαμπρότητες οὐκ ἐκ τῆς ἡσυχίας ἀλλ' ἐκ τῶν ἀγῶνων γίνεσθαι φιλοῦσιν.

Η δοθείσα εξάρτηση βρίσκεται σε ιστορικό χρόνο (εἶπεν) για αυτό επιβάλλεται το ρήμα της πρότασης να τραπεί σε ευκτική του πλαγίου λόγου.

Ὁ ρήτωρ εἶπεν τὰς γὰρ ἐπιφανείας καὶ λαμπρότητας οὐκ ἐκ τῆς ἡσυχίας ἀλλ' ἐκ τῶν ἀγῶνων γίνεσθαι φιλεῖν.

Η δοθείσα εξάρτηση σχηματίζει ετεροπροσωπία σε σχέση με το απαρέμφατο της υπό μετατραπής πρότασης για αυτό και το υποκείμενά του (τὰς γὰρ ἐπιφανείας καὶ λαμπρότητας) εκφέρονται με αιτιατική.